

In deze hutsepot vinden we een heleboel verwijzingen naar de vorige verhalen. Daarnaast was er de aanwezigheid van een geheimzinnige gast op het feest. Was het Johannes van de Sleghte? Didi de Paris-de verteller himself? Of een andere B.V.? Waren het meerdere personen tegelijkertijd? Of hoe een schrijver graag aan zijn eigen mythe werkt.

Ondanks de soms interessante pogingen om de recentste ontwikkelingen in de *high tech* en de cybernetica en hun (mogelijke) invloed op ons dagelijks leven literair vorm te geven, is deze bundel te slordig, te rommelig.

Het is moedig om niet toe te geven aan de 'universele' wetten van het verhaal. En ik kan er enkel mee instemmen dat er alternatieven moeten worden gezocht. Maar is het de Paris' literaire politiek die hem tot deze experimenten leiden? Of is het eerder zijn zeer persoonlijke belang, zijn streven naar almacht? Bij het lezen van deze bundel had ik dikwijls het gevoel dat het laatste het geval is.

Alleszins, de alternatieven die Didi de Paris aanreikt kunnen slechts matig overtuigen. Er is nog veel werk aan de winkel.

Dirk Mertens

HET POLITIEKE LEVEN VAN OCTAVIO PAZ

Een van de meest voorkomende vooronderstellingen in het discours over Latijns-Amerika is dat de typische intellectueel van dat werelddeel steeds een spreekbuis is geweest van de publieke opinie van zijn land of volk. Nochtans blijken even veel schrijvers zich op te werpen als de koppige verdedigers van een eigen mening: denken we bijvoorbeeld aan Borges. In elk geval is het een feit dat vele Latijns-Amerikaanse intellectuelen zich geroepen voelen om het politieke spel mee te spelen. Vaak zijn ze president, ambassadeur, lid van de oppositie of politiek columnist en hoewel de politieke rol van auteurs aan belang lijkt in te boeten, is die in Latijns-Amerika toch nog belangrijker dan in de meeste Europese landen.

In termen van politieke marktwaarde steken enkele bekende schrijvers met kop en schouders boven de anderen uit. Hun onderlinge conflicten en tegengestelde allianties zijn tekenend voor de mate waarin het intellectuele veld nog altijd door politieke polarisering doorkruist wordt. Eduardo Galeano uit Uruguay en Carlos Fuentes uit Mexico behoren tot het rijtje van de "progressieve" intellectuelen. Aan de andere kant voeren de Mexicaan Octavio Paz en de Peruaan Mario Vargas Llosa de schare "linkse" auteurs aan die mettertijd naar "rechts" zijn opgeschoven en nu hun steun betuigen aan neoliberale regeringen. Het hoeft niet te verbazen dat de politieke stellingnames van dergelijke intellectuele zwaargewichten angstvallig in de gaten worden gehouden door de Latijns-Amerikaanse politici. Op hun beurt komen publicisten en critici vaak in de verleiding om over deze goed in de politieke markt liggende intellectuelen te schrijven.

Zo krijgt elk nieuwe studie over Paz automatisch alle aandacht in de pers en aan de

universiteiten. *Biografía política de Octavio Paz o La razón ardiente* van Fernando Vizcaíno is een dergelijke studie. Een klein detail: de auteur kon zijn onderzoek verrichten dankzij een beurs van de Nationale Raad voor de Cultuur en de Kunsten van Mexico. En - hoe kon het anders? - Octavio Paz heeft wel wat in de pap te brokken in dit instituut.

De titel van het boek - niet *una biografía* maar *(la) biografía* - zal nochtans blijde verwachtingen hebben gewekt bij vele Latijns-Amerikaanse intellectuelen. Die zullen zich zonder twijfel opgemaakt hebben voor een zoveelste verguizing van de Nobelprijswinnaar, stilaan een nationale sport in Mexico. Helaas blijkt Vizcaíno niet veel voer voor discussie te bieden. Daarvoor zijn de conclusies van zijn studie te weinig vernieuwend of diepgaand. Resumerend komen ze neer op het volgende: Paz is geëvolueerd van het antifascisme naar het anticommunisme. Dit traject loopt parallel met een veranderende houding tegenover de Mexicaanse Staat. De dichter die aanvankelijk nog ambtenaar was, heeft geleidelijk aan voldoende autoriteit verworven om zich onafhankelijk te kunnen opstellen tegenover politici. Het bewijs van zijn onafhankelijkheid leverde Paz in 1968 toen hij ontslag nam als Mexicaans ambassadeur in Indië naar aanleiding van de bloedige onderdrukking van de studentenopstand in Tlatelolco.

Nieuw is dit allemaal niet. Het is informatie die in elk Europalia-artikel terug te vinden is. We kunnen alleen maar hopen dat Vizcaíno de moeite heeft genomen om een en ander in een bredere context te plaatsen. Helaas doet hij zelfs dat niet.

Uit de - weinig systematische - bibliografische verwijzingen kan men afleiden dat Vizcaíno's studie grotendeels bestaat uit een compilatie en een parafrase van artikels, interviews en boeken van Paz zelf. Zo'n compilatie zou nuttig geweest zijn als de geschriften van Paz moeilijk te vinden waren. Bovendien is dit een weinig wetenschappelijke manier van werken die in in grote mate afbreuk doet aan het kritisch-informatieve gehalte van het boek. Soms gaat Vizcaíno minder flatterende informatie gewoon uit de weg. Zo vermeldt hij terloops de kritiek op *Het labyrint van de eenzaamheid*, dat beschouwd wordt als het meesterwerk van Paz, maar hij gaat niet in op de kritiek. Nochtans was Paz' analyse van de Mexicaanse identiteit in eigen land jarenlang een bron van ergernis. Vooral de talrijke beschuldigingen van plagiaat haalden de voorpagina's van de culturele supplementen. (*Het labyrint van de eenzaamheid* komt zo sterk overeen met *El perfil del hombre y la cultura en México* van Samuel Ramos (uit 1934) dat dit volgens velen geen toeval meer kan zijn.) Grote namen van de Mexicaanse literaire kritiek als Emmanuel Carballo en Fernando Benítez gingen met Paz in de clinch. Zo schreef Carballo, medewerker van vele befaamde Mexicaanse tijdschriften en professor aan de Autonome Nationale Universiteit van Mexico, ooit een negatieve recensie over Paz waarop deze nogal scherp reageerde. In een nieuw wederwoord fulmineerde Carballo: "ons het epigram van Char herinnerend dat Paz citeert, kunnen we stellen dat hij dichter bij de varkens dan bij de goden staat. Wij die met objectiviteit oordelen, scheiden het kaf van het koren, maken een verschil tussen de dichter van *Libertad bajo Palabra* en de irrationele en anderen miskennende essayist die over literaire moraal durft te schrijven terwijl hij die zelf herhaaldelijk met de voeten

treedt" (*México en la Cultura* 562, 1959). Bij Vizcaíno geen woord daarover. Nu zijn er ongetwijfeld verzachtende omstandigheden in te roepen voor het eventuele plagiaat. Het onderzoek naar de psychologie van de Mexicaan was in de jaren vijftig volop in de mode. In intellectuele middens had dé vraag aan de orde van de dag toen betrekking op de identiteit van "de Mexicaan", de specificiteit van zijn multiculturele herkomst, de invloed daarvan op zijn seksualiteit, religieuze aanvoelen, relatie tot de dood, enzovoort. Er werd zelfs een werkgroep opgericht met de naam "Hiperión" die als doel had de "Filosofie van de Mexicaan" te stimuleren. Talrijke bekende Mexicaanse denkers zoals José Gaos en Leopoldo Zea publiceerden over datzelfde onderwerp. De stilte over de hele kwestie in het boek van Vizcaíno doet vermoeden dat de auteur bang is partij te kiezen. Maar dat was helemaal niet nodig geweest. Hij had de lezer al heel wat verder kunnen helpen door de context van het debat te schetsen. En als hij het dan toch voor Paz had willen opnemen, had hij met een ernstige analyse van *Het labirint van de eenzaamheid*, Paz' originele bijdrage aan de discussie rond de Mexicaanse identiteit kunnen belichten. Door het uitblijven van deze analyse kan men er nu even goed de teksten van Paz zelf op naslaan. In *El peregrino en su patria* (México, FCE, 1987), een compilatie van Paz' politieke geschriften, staat eigenlijk al alles wat je bij Vizcaíno leest.

Het gebrek aan historische context wreekt zich ook wanneer Paz' expliciet politieke stellingnames aan bod komen. Nadat hij zich een tijdlang als fellow-traveller van het communisme heeft opgesteld - een houding die hij later zelf veroordeelt - neemt Octavio Paz afstand van de Sovjetunie. Vizcaíno vermeldt dat het pact tussen Hitler en Stalin niet vreemd is aan de ideologische ommezwaai van de dichter. Bovendien verwijst de auteur even naar de invloed van David Rousset, meer bepaald naar diens onthullingen over de communistische concentratiekampen. Deze informatie wordt echter zo terloops en ongestructureerd gepresenteerd dat je alleen maar "feiten" voorgeschoteld krijgt. Het is daardoor net alsof Paz het warme water heeft uitgevonden. We krijgen bijvoorbeeld nooit te lezen wat beide evenementen (die overigens in de geschiedenis tamelijk ver uiteen liggen) betekend hebben voor honderden andere intellectuelen. Het is net alsof Paz alleen de waarheid ontdekt heeft en dat daardoor zijn intellectuele traject iets verhevens en spectaculairs heeft.

Soortgelijke historiografische leemten kenmerken de analyse van de nationale context, nochtans een thematiek die de auteur als Mexicaans socioloog toch onder de knie zou moeten hebben. Vizcaíno benadrukt voornamelijk dat Paz in eigen land aangevallen wordt door "links". Hij schenkt daarbij totaal geen aandacht aan de relatie tussen dit politiek-ideologische gegeven en de machtstrijd om de hegemonie in het literaire-culturele veld. De auteur gaat er stilzwijgend van uit dat Paz in die mate gecanoniseerd is dat hij boven die strijd staat.

Als dit al waar zou zijn, dan is dat zeker niet altijd het geval geweest. In de jaren zestig werd Paz samen met zijn toenmalige vriend Carlos Fuentes aangevallen omdat hij een van de peetvaders van de zogenaamde culturele maffia zou zijn. Luis Guillermo Piazza, zelf "lid" van de "ondergrondse", wijdde toen een heel boek aan "La mafia" (Mexi-

co, Joaquín Mortiz, 1967). Daarin werd Paz samen met Juan Rulfo, Fernando Benítez, Salvador Novo, Salvador Reyes, Juan Vicente Melo en Carlos Monsiváis voorgesteld als de *intocables*. Voornamelijk vanuit provinciale hoek (en in Mexico is de provincie alles wat niet Mexico-Stad is) hoorde men toen de voortdurende aantijging dat bovengenoemden het Mexicaanse culturele gebeuren monopoliseerden, er alleen gelijkgezinden toelieten en daarmee het politieke establishment dienden. Intellectuelen van provinciesteden (weliswaar met miljoenen inwoners) voelden zich in een minderheidspositie en klaagden daarom de gezaghebbende hoofdstedelijke intellectuelen aan, zowel in politieke als culturele termen. Hoewel Vizcaíno enkele van die aanklagers citeert, meer bepaald de tijdschriften *Huytlale* (van Tlaxcala) en een zekere Orozco Aranda uit Monterrey, besteedt hij geen aandacht aan het feit dat die aanvallen uit de provincie komen. Daardoor gaat een belangrijk aspect van de polemiek, namelijk de onderliggende culturele machtsverhoudingen tussen het Federaal District (DF) en de provincie of tussen de maffia en de periferie volledig de mist in.

Nu is het vertoog van vroeger - doorspekt met termen als maffia, antimaffia, submaffia, pseudo-maffia, *untouchables* en pausen - weliswaar niet meer "in", maar het spel om de culturele macht is nog altijd niet uitgespeeld. De tegenstanders zijn veranderd, dat wel. Laten we zeggen dat de unitaire maffia van het DF zich sinds enkele decennia gefederaliseerd heeft. Oude bondgenoten zijn aartsvijanden geworden die elkaar in vaak kleingeestige polemieken de strot afbijten. Er zijn twee machtige clans die zich elk achter de vlag van een politiek-cultureel maandblad hebben geschaard. Het ene, *Vuelta*, wordt uitgegeven door Paz. Het andere, *Nexos*, wordt door elke Mexicaan met Carlos Fuentes geassocieerd. Fuentes zetelt weliswaar niet in de redactieraad, maar vindt in het tijdschrift een dankbaar forum voor zijn opiniestukken. Beide tijdschriftengroepen voeren een niet aflatende strijd om de gunst van een relatief beperkt lezerspubliek en om de schaarse staatssubsidies. Wie over deze machtsrelaties meer wil weten slaat er beter *Mexico, Mexico* van Luc Verheyen op na (Kritak, 1993, p.127 e.v.) dan de Mexicaan Vizcaíno.

Vizcaíno maakt slechts melding van één fait divers, namelijk een van de talrijke botsingen tussen *Nexos* en *Vuelta*. In 1992 organiseerde de *Nexos*-groep, in samenwerking met de Nationale Raad voor de Cultuur en de Kunsten en de Autonome Nationale Universiteit (UNAM) een "Wintercolloquium". Paz kloeg toen het feit aan dat de regering het colloquium sponsorde en op die manier de *Vuelta*-groep in de kou liet staan. Bovendien vond hij het onjuist van de UNAM, toch een onafhankelijke universiteit, dat ze een alliantie aanging met slechts een van de twee bestaande culturele groepen. Nu moet men weten dat de UNAM Paz meer dan eens heeft uitgenodigd én dat deze ooit een gelijksoortig congres heeft georganiseerd met opvallende uitsluiting van bepaalde *Nexos*-kopstukken. Verheyen vermeldt dat feit, Vizcaíno niet.

Een andere misvatting van Vizcaíno met betrekking tot de relatie tussen Paz en de politieke macht betreft zijn zogenaamde "onafhankelijke opstelling" tegenover machthebbers van wie hij nu eens vriend en dan weer vijand is. Vizcaíno steekt zijn instemming met die houding niet onder stoelen of banken: "De schrijver moet de mogelijkheden hebben om neen te zeggen en het moment vinden om ja te zeggen. Hij moet

kunnen dienen en kunnen weigeren te dienen. In deze wijsheid ligt de vrijheid en de onafhankelijkheid van de intellectueel". De vraag wanneer Paz precies dient en weigert te dienen, komt bij Vizcaíno niet op. Wel contrasteert deze Paz' huidige onafhankelijke positie als intellectueel met zijn vroegere ambtenarenfunctie. Als ambtenaar zou hij het zich niet hebben kunnen veroorloven kritiek te hebben op het regime. Weerom was het interessant geweest deze simpele voorstelling van de feiten in een breder kader te situeren en te nuanceren. Vizcaíno baseert zich namelijk minstens op twee generaliserende uitgangspunten: vooreerst beschouwt hij de Mexicaanse Staat als een monoliet en ten tweede verbindt hij de mogelijkheid tot kritiek aan het financiële en professionele statuut van de intellectueel.

Het eerste uitgangspunt is gemakkelijk te weerleggen. Sinds vele jaren wordt de politieke klasse verscheurd door interne tegenstellingen. De zogenaamde "dinosaurussen" van de PRI-partij, die al meer dan zeventig jaar regeert, moeten steeds meer veld ruimen voor een jongere generatie technocraten die meestal in de Verenigde Staten zijn geschoold. Hoewel ze tot dezelfde partij behoren, staan hun ideeën over de politieke en economische toekomst van het land vaak lijnrecht tegenover elkaar. De Staat is in Mexico dus een vlag die vele ladingen dekt.

Vizcaíno's tweede uitgangspunt simplificeert de relatie tussen het politieke en het intellectuele veld. Volgens de auteur impliceert de professionele afhankelijkheid van de intellectueel tegenover de gevestigde politieke macht dat elke vorm van kritiek onmogelijk wordt. Als Paz in 1968 afstand doet van zijn ambassadeurspost is dit om de vrijheid te hebben zijn ongenoegen te uiten over de Mexicaanse binnenlandse politiek. Dat zal wel voor een groot stuk kloppen, maar Vizcaíno had ook moeten aantonen dat een baan in het officiële circuit de mogelijkheid tot kritiek niet ten enenmale uitsluit. Paz is daar zelf een voorbeeld van: tot in 1968 heeft hij wel degelijk kritiek geuit op het regime waar dat kon. Ook Fuentes werkte in een staatsinstelling zonder dat dit zijn kritisch vermogen leek aan te tasten. Zowel de algemene politiek als de cultuurpolitiek waren voortdurend het voorwerp van soms heftige kritiek.

Een voorbeeld van hoe het er in de jaren zestig en zeventig aan toe ging, is de strijd van de "nieuwe schilders" tegen de hegemonie van de "muralisten" (Orozco, Rivera en Siqueiros). Dat deze slag om de macht binnen de plastische kunsten meer dan louter culturele implicaties had, staat buiten kijf. De post-revolutionaire regering, en in het bijzonder minister van onderwijs José Vasconcelos, wilde de geest van de revolutie levend houden bij het volk en gebruikte daartoe het muralisme. Deze kunst werd dus niet gestimuleerd vanuit een interesse voor de vorm als wel vanuit een propagandistisch-pedagogisch streven. Door metershoge panelen te financieren die het conflict tussen blanke en indio, kolonisator en gekoloniseerde, Porfirio Díaz en Zapata in de verf zetten, beoogden de machthebbers de politieke vorming van het analfabetische proletariaat. Deze kunst stond dus regelrecht in dienst van het regime. De schilders die zich "arbeiders" noemden, werden door de Staat betaald.

Toch namen de tegenstanders van deze overgeïdeologiseerde kunst geen blad voor de mond wanneer ze die hegemonie trachten te doorbreken. De schilder Gironella, wiens portret van Paz op de omslag van Vizcaíno's boek prijkt, schrijft in 1972: "Ik druk me uit door te schilderen en om te communiceren kies ik ervoor gebruik te maken van de

middelen van het establishment" (*La Cultura en México* 516, 1972). Of nog: "Ik ben van mening dat de manier om zijn disidentie te uiten en om te vechten, moet gemaakt worden in de gangen van de macht". En dat gevecht heeft vruchten afgeworpen: samen met tientallen andere schilders en schrijvers waaronder Paz, heeft Gironella de machtsverhoudingen binnen de kunst kunnen omkeren ten voordele van de niet-geëngageerde kunst.

Intellectuele disidentie en kritiek is in Mexico mogelijk, omdat de politiek er heel goed weet hoe zij met haar intellectuelen moet omgaan: het systeem maakt hen onschadelijk door hen voldoende spreekruimte te geven. Zo zijn er verschillende culturele supplementen geweest - onder andere die van *El Nacional*, *Siempre!* en *Novedades* - die uiterst scherpe kritiek hebben geformuleerd op de gebreken van de Mexicaanse democratie en tegelijk door de regering gesubsidieerd worden. Deze bladen kanaliseren de misnoegdheid naar een beperkt publiek van gelijkgezinden en maakt ze daardoor onschadelijk. De regering subsidieert kritiek om erger te voorkomen: een mooi voorbeeld van repressieve tolerantie.

Uitgaand van de logica van het literaire veld kan men bovendien stellen dat een houding van rebellie de intellectueel zelfs nog winst oplevert. Rebels gedrag is waarschijnlijk het efficiëntste middel om snel gecanoniseerd te worden. Zonder te willen insinueren dat Octavio Paz zijn ambassadeurschap heeft opgegeven met het oog op een dergelijke canonisering, kan men er niet naast kijken dat zijn beslissing bijgedragen heeft tot het respect dat velen voor hem hebben. Het duidelijkste bewijs daarvan is dat het ontslag in elke beschouwing over Paz dik wordt in de verf gezet, ook in de studie van Vizcaíno.

Net zoals het bekleden van een officiële functie niet noodzakelijk leidt tot zwijgen of goedkeuren van het regime, zo leidt financieel-professionele onafhankelijkheid ook allerminst automatisch tot een effectieve kritische onafhankelijkheid (hoe moeilijk dat concept van "onafhankelijkheid" ook te definiëren is). Men zou bijna het tegendeel kunnen beweren. Sommige kritische uitspraken van Paz dateren van toen hij nog leefde van een ambtenarensalaris. Sinds hij minder afhankelijk is van het Mexicaanse establishment - hij kan gemakkelijk rondkomen van zijn publicaties en prijzen -, lijkt hij echter meer dan vroeger aan de kant de machthebbers te staan. De foto's in deze *Biografía* illustreren bijzonder goed dat Paz zich op zijn gemak voelt in het gezelschap van de presidenten Miguel de la Madrid en Salinas de Gortari. Het beeldmateriaal toont bovendien dat Paz ook bij heel wat niet-Mexicaanse politici over de vloer is geweest. Eigenlijk is het helemaal niet te verwonderen dat Paz' veelvuldige buitenlandse contacten en zijn relaties met de machthebbers in eigen land invloed hebben gehad op zijn politieke meningen en hem naar het liberalisme hebben doen afzwelken. Wie bij de hond slaapt...

Paz heeft zijn politieke opvattingen eens te meer kunnen verspreiden naar aanleiding van de zapatistische opstand van januari 1994. Maar Vizcaíno heeft deze gebeurtenis niet meer kunnen opnemen in zijn *Biografía política*. In de talrijke essays die Paz ter gelegenheid van de opstand schreef, had de onderzoeker hoogstwaarschijnlijk een bevestiging gevonden van diens onafhankelijke mening. Hoewel Paz vooral verwijten

stuurt naar de grootgrondbezitters van Chiapas, is hij inderdaad niet altijd even mals voor de federale politici. Wie zijn geschriften aan een kritische lectuur onderwerpt komt echter tot de conclusie dat, ondanks zijn voorbehoud, Paz grotendeels de denkwijze van deze politici deelt. In het speciale supplement van *Vuelta* ("Chiapas: dagen van beproeving", februari, 1994), helemaal gewijd aan de Chiapanekse verzetshaard, schrijft Paz de inleiding en het openingsartikel. Zoals dit onder intellectuelen niet ongebruikelijk is, onderstreept hij daarin de objectiviteit van zijn eigen redactieteam terwijl hij de rest van de intellectuele gemeenschap veroordeelt en ridiculiseert: "Tijdens de laatste weken hebben we een spektakel bijgewoond dat tegelijkertijd grappig en sinister is: de transformatie van de altijd melancholische en lichtgeraakte republiek van de letteren in een circus". Volgens Paz begaat het overgrote deel van de intellectuelen de onvergeeflijke fout partij te kiezen zonder kennis van zaken. Paz beroept zich daarentegen op een "objectieve" studie en komt tot de volgende conclusie: de oorzaken van de opstand zijn: "de val van de koffieprijs, de immigratie van boeren uit andere streken, de opeenvolgende golven van Guatemalteekse vluchtelingen en, ten laatste, de grootste plaag van Mexico, de grote steen waaronder het land gebukt gaat, de demografische explosie".

Het valt op dat geen enkele van deze redenen rechtstreeks te maken heeft met wat Vargas Llosa op een onder andere door Paz georganiseerd congres en tot diens grote ergernis ooit de "perfecte dictatuur" noemde. De analyse van Paz staat zelfs in verscheidene opzichten haaks op de redenering van de zapatisten en hun sympathisanten die het politieke bestel en haar NAFTA-politiek aanklagen. In de oorlogsverklaring van de zapatisten staat te lezen: "Wij sturen deze boodschap naar het federale leger van Mexico, de pilaar van de dictatuur waaronder wij lijden. Een dictatuur die monopoliseerd wordt door de partij die aan de macht is en die wordt aangevoerd door de man die zich op wederrechtelijke wijze de hoogste positie heeft toegeëigend, Carlos Salinas de Gortari" (*Chiapas Mexico*, Open Magazine, Pamflet Serie). Paz vindt er geen doekjes om: het zapatistische manifest en niet de politiek leidt tot een echte subversie van de actuele orde. "Het is evident, zo stelt hij, dat over deze eisen [dat Salinas afgezet wordt en nieuwe, propere verkiezingen worden georganiseerd] noch onderhandeld, noch gediscussieerd kan worden".

In dezelfde bladzijden herhaalt de Nobelprijswinnaar zijn centrale punt: Mexico is volop op weg naar een effectieve democratie en de opstand brengt die evolutie in gevaar. Oproer, guerrilla en gewapend verzet hebben tot nu toe geen enkel land dichterbij de democratie gebracht. De voorbeelden van de tupamaros in Uruguay, de sandinisten in Nicaragua en de guerrilla in El Salvador zijn daar nog vers in het geheugen liggende voorbeelden van. Paz zwijgt natuurlijk in alle talen over het feit dat in de Verenigde Staten en Europa, de twee voorbeelden waaraan Mexico zich moet spiegelen, het democratische bestel ook niet zonder bloedvergieten tot stand is gekomen. Het onderbrengen van revolutie en democratie in twee tegengestelde, elkaar uitsluitende paradigma's toont aan dat Paz het, tenminste op dat punt, eens is met de gevestigde politieke klasse in Mexico. Paz' teksten over de zapatistische opstand zalven en geselen tegelijk, maar een iets grondigere lectuur wijst toch uit dat hij grotendeels de taal van de politieke machthebbers spreekt.

De Uruguayaanse literaire criticus en socioloog Angel Rama heeft de ingewikkelde relatie tussen het veld van de politiek en dat van de culturele productie op heldere en luciede wijze verwoord. In *De geletterde stad* schrijft hij over Mexico: "Met een intensiteit die men niet in dezelfde termen zal tegenkomen in andere Latijns-Amerikaanse hoofdsteden, hebben zich daar twee machten samengevoegd die elkaar zochten: het sterke verlangen van de geletterden om binnen te raken in de geletterde stad die dicht bij het ware machtscentrum lag en het sterke verlangen van die macht om de geletterden tot haar dienst aan te trekken, hun samenwerking te verkrijgen en hen zelfs te subsidiëren" (*La ciudad letrada*, Hanover, Norte, 1984, p.121). De ceremonie van de wederzijdse aantrekkingskracht heeft in Paz een mooi voorbeeld gevonden. Jammer dat Vizcaíno het niet heeft aangedurfd dieper op dat fenomeen in te gaan en zo de halfgod die Paz voor sommigen is tot menselijke proporties terug te brengen. Dan was hij er wellicht ook in geslaagd de onderliggende rationaliteit van Paz' politieke standpunten aan te tonen en die zoniet aanvaardbaar, dan toch verstaanbaar te maken.

Kristine Vanden Berghe

Fernando Vizcaíno, Biografía política de Octavio Paz o la razón ardiente. Málaga, Algazara, 1993.